

1/A/2018

WYROK

z dnia 19 grudnia 2017 r.

Sygn. akt SK 10/16*

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Julia Przyłębska – przewodnicząca

Henryk Cioch – sprawozdawca

Zbigniew Jędrzejewski

Mariusz Muszyński

Justyn Piskorski,

po rozpoznaniu w trybie art. 92 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072), na posiedzeniu niejawnym w dniu 19 grudnia 2017 r., skargi konstytucyjnej M.T. o zbadanie zgodności:

art. 113a § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557, ze zm.) w zakresie, w jakim przewiduje, że zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może być złożone tylko przez osobę najbliższą, z art. 32 ust. 1 i 2 w związku z art. 41 ust. 4, art. 2 Konstytucji,

o r z e k a:

Art. 113a § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2017 r. poz. 665, ze zm.), w brzmieniu obowiązującym od 1 lipca 2015 r., w zakresie, w jakim przewiduje, że zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może złożyć, oprócz samego skazanego, tylko osoba najbliższa, jest zgodny z art. 32 w związku z art. 41 ust. 4 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Ponadto p o s t a n a w i a:

na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072) umorzyć postępowanie w pozostałym zakresie.

Orzeczenie zapadło jednogłośnie.

UZASADNIENIE

I

1. W skardze konstytucyjnej z 15 grudnia 2015 r. (data nadania) M.T. (dalej: skarżący) wniósł o stwierdzenie, że art. 113a § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557, ze zm.; dalej: k.k.w. lub kodeks karny wykonawczy) w zakresie, w jakim przewiduje, że zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może

---

* Sentencja została ogłoszona dnia 4 stycznia 2018 r. w Dz. U. poz. 15.

być złożone tylko przez osobę najbliższą, jest niezgodny z art. 32 ust. 1 i 2 w związku z art. 41 ust. 4, art. 2 Konstytucji.

1.1. Skarga konstytucyjna została złożona na tle następującego stanu faktycznego:

W lipcu 2015 r. skarżący odbywał karę pozbawienia wolności na terenie aresztu śledczego w B. Skarżący nie ma na wolności bliskiej rodziny, jednakże utrzymuje liczne kontakty listowne ze swoimi znajomymi. 6 lipca 2015 r. na konto Pomorskiej Instytucji Gospodarki Budżetowej, Oddziału w C., wpłynęła kwota 173 zł wpłacona przez znajomą skarżącego ze wskazaniem, że kwota ta jest przeznaczona na paczkę żywnościową dla skazanego M.T. Areszt śledczy w B. odmówił realizacji paczki żywnościowej, wskazując, że osoba wpłacająca środki pieniężne nie jest dla skazanego osobą najbliższą, której przysługuje uprawnienie do złożenia zamówienia na paczkę żywnościową.

16 lipca 2015 r. skarżący wniósł skargę do Sądu Okręgowego w B., IV Wydziału Penitencjarnego i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych, zarzucając organom więziennym naruszenie obowiązujących przepisów, w tym naruszenie jego praw konstytucyjnych. 7 sierpnia 2015 r. sędzia penitencjarny uznał skargę M.T. za niezasadną, gdyż działania administracji Aresztu Śledczego w B. były zgodne z obowiązującym od 1 lipca 2015 r. porządkiem prawnym. W treści pisma sędziego penitencjarny powołał się bezpośrednio na dyspozycję art. 113a § 3 k.k.w., w brzmieniu obowiązującym od 1 lipca 2015 r., oraz art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, ze zm.; dalej: k.k. lub kodeks karny) i wskazał, że znajoma skarżącego nie była uprawniona do złożenia zamówienia na paczkę żywnościową. Od rozstrzygnięcia sędziego penitencjarnego, wydanego w ramach pełnionego nadzoru penitencjarnego, nie przysługuje środek odwoławczy.

Skarżący wyczerpał również tryb skargowy przewidziany w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów załatwiania wniosków, skarg i próśb osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2013 r. poz. 647).

1.2. Skarżący zarzucił, że art. 113a § 3 k.k.w., w zakresie kwestionowanym w *petitum* skargi, narusza zasadę równości, gwarantowaną w art. 32 ust. 1 Konstytucji, i zasadę niedyskryminacji, przewidzianą w art. 32 ust. 2 Konstytucji. W ocenie skarżącego, treść zaskarżonego przepisu różnicuje prawo osób pozbawionych wolności do uzyskania paczki żywnościowej jedynie z uwagi na posiadanie lub nieposiadanie osób najbliższych w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. W myśl tego przepisu, osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. W konsekwencji skazany, który nie ma najbliższej rodziny ani innych osób objętych dyspozycją art. 115 § 11 k.k., zostaje pozbawiony prawa do uzyskania raz w miesiącu paczki żywnościowej zamówionej przez osobę trzecią. Kwestionowany przepis prowadzi również, zdaniem skarżącego, do bezpośredniej dyskryminacji osób, które odbywają karę pozbawienia wolności, a nie mają na wolności osób najbliższych.

W ocenie skarżącego, art. 113a § 3 k.k.w., w zakresie kwestionowanym w *petitum* skargi, narusza również prawo osoby pozbawionej wolności do humanitarnego traktowania, gwarantowane w art. 41 ust. 4 Konstytucji.

Zdaniem skarżącego, zasadę sprawiedliwości społecznej, wyrażoną w art. 2 Konstytucji, ma ograniczać drastyczne różnicowanie członków społeczeństwa należących do określonych grup społecznych.

2. W piśmie z 13 lipca 2016 r. Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej: Rzecznik lub RPO) zgłosił udział w postępowaniu.

W piśmie z 11 sierpnia 2016 r. Rzecznik zajął stanowisko w sprawie, wnosząc o stwierdzenie, że art. 113a § 3 k.k.w. w brzmieniu obowiązującym od 1 lipca 2015 r., w zakresie, w jakim przewiduje, że oprócz skazanego, zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może złożyć tylko osoba najbliższa, jest niezgodny z art. 32 ust. 1 i 2 w związku z art. 41 ust. 4 i art. 2 Konstytucji.

2.1. Na wstępie stanowiska Rzecznik przytoczył treść korespondencji prowadzonej z Ministrem Sprawiedliwości w sprawie nowelizacji art. 113a § 3 k.k.w.

Rzecznik wskazał, że w wystąpieniu generalnym do Ministra Sprawiedliwości z 18 czerwca 2015 r. sygnalizował niektóre problemy związane z nowym brzmieniem art. 113a § 3 k.k.w., w tym zawężenie kręgu osób, które mogą zamówić paczkę dla skazanego. W przywołanym wystąpieniu Rzecznik podniósł, że trudno jest znaleźć uzasadnienie wprowadzenia tego rodzaju ograniczenia. Zgodnie z art. 105 § 1 k.k.w. skazanemu należy umożliwić utrzymywanie więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi przez widzenia, korespondencję, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne. W konsekwencji art. 113a § 3 k.k.w. w części, w której ogranicza do osób najbliższych krąg podmiotów mogących złożyć zamówienie na paczkę dla skazanego, jest niezgodny z art. 105 § 1 k.k.w.

W kolejnym piśmie z 16 października 2015 r., odnosząc się do stanowiska Ministra Sprawiedliwości dotyczącego nowelizacji art. 113a § 3 k.k.w., Rzecznik wskazał, że zawężenie kręgu podmiotów, które mogą zamówić paczkę dla skazanego, tylko do osób najbliższych nie jest niczym uzasadnione i nosi cechy dyskryminacji, bo powoduje, że z prawa do otrzymania paczki żywnościowej nie mogą skorzystać osadzeni, którzy nie mają osób najbliższych lub z osobami takimi od wielu lat nie utrzymują kontaktów.

Rzecznik nie podzielił argumentacji Ministra Sprawiedliwości, że uzasadnieniem dla wprowadzenia takiego ograniczenia może być chęć uniknięcia konieczności przyjmowania przez skazanego niechcianych produktów przesyłanych w paczkach. Takie twierdzenie opiera się bowiem na niesłusznym założeniu, że tylko osoba najbliższa skazanemu wie najlepiej, czego on potrzebuje. Przyjąć natomiast należy, że najlepiej o tym wie osoba, z którą skazany utrzymuje stały kontakt, m.in. w formie korespondencji i rozmów telefonicznych, a często nie jest to osoba najbliższa.

Rzecznik nie podzielił również stanowiska Ministra Sprawiedliwości, że członek dalszej rodziny lub inna osoba bliska (nie najbliższa), chcąc przekazać skazanemu artykuły żywnościowe lub wyroby tytoniowe, może, zamiast składać zamówienie na paczkę, przelać na rachunek skazanego środki, jakie na ich zakup przeznacza, a wówczas skazany sam będzie mógł dokonać takiego samego zakupu, spośród tego samego asortymentu, pokrywając koszty w tej samej wysokości. W takim wypadku skazany istotnie będzie mógł zamówić sobie paczkę, wybierając produkty z tego samego wykazu i po tych samych cenach, co składające zamówienie osoby najbliższe, jednak będzie mógł wybrać tych produktów dużo mniej, gdyż dokona zakupu jedynie za część kwoty, która zostanie mu przekazana. Zgodnie bowiem z art. 126 § 2 pkt 3 k.k.w., z każdego wpływu pieniężnego skazanego potrąca się 50%, jednak nie więcej niż 4% jednego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników, z przeznaczeniem na fundusz gromadzony dla skazanego, który będzie mu przekazany w chwili zwolnienia z zakładu karnego, w celu wykorzystania na pokrycie kosztów przejazdu do miejsca zamieszkania i na utrzymanie. Ponadto jeżeli środki finansowe przeznaczone na zakup paczki, dodane do innych otrzymanych w danym miesiącu przez skazanego, dadzą łącznie kwotę, która przekroczy 10% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników, to ta nadwyżka będzie podlegała egzekucji w przypadku, gdy na skazanym ciąży zobowiązania finansowe (por. art. 113 § 6 pkt 4 k.k.w.).

W piśmie z 15 lutego 2016 r. Minister Sprawiedliwości poinformował Rzecznika, że „istnieje potrzeba zmiany treści art. 113a § 3 k.k.w. w takim zakresie, aby również inne osoby

mogły składać zamówienie na paczki żywnościowe dla skazanego, co zostanie uwzględnione w pracach nad najbliższą nowelizacją Kodeksu karnego wykonawczego”.

2.2. Odnosząc się do zarzutu naruszenia art. 32 ust. 1 Konstytucji, Rzecznik wskazał, że art. 113a § 3 k.k.w. różnicuje w sposób nieuzasadniony sytuację skazanych w zakresie realizacji ich prawa do otrzymania paczki żywnościowej. Cechą podobną jest fakt odbywania kary pozbawienia wolności, natomiast kryterium różnicującym jest posiadanie bądź nieposiadanie przez skazanego osób najbliższych. W ocenie Rzecznika, kryterium posiadania osoby najbliższej, która będzie chciała (lub mogła) złożyć zamówienie na paczkę dla skazanego, pozostaje bez racjonalnego związku z treścią prawa skazanego do otrzymania paczki żywnościowej. Jak już wcześniej zauważono, nie każdy skazany ma osobę najbliższą. Ponadto, tak jak w życiu „na wolności”, nie wszyscy skazani utrzymują kontakt z osobami najbliższymi. Czasami ściślejsze relacje łączą skazanych z przyjaciółmi i znajomymi, którzy w sensie normatywnym przyjętym na gruncie kodeksu karnego nie należą do grupy osób najbliższych. Trzeba również zauważyć, że ustawodawca w art. 105 § 1 k.k.w. zachęca do utrzymywania więzi z szerszą grupą osób niż tylko osoby najbliższe, bo służy to podstawowemu celowi wykonania kary, określonego w art. 67 § 1 k.k.w., tj. resocjalizacji skazanych. Jedną z form oddziaływania na skazanych jest podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym (por. art. 67 § 3 k.k.w.). Przywołany art. 105 § 1 k.k.w., który jest adresowany do władz publicznych, w tym ustawodawcy i organów wykonujących karę pozbawienia wolności (por. art. 78 § 1 k.k.w.), wskazuje, aby umożliwiać skazanemu utrzymywanie więzi przede wszystkim z rodziną i innymi osobami bliskimi przez widzenia, korespondencję, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne. Ograniczanie możliwości zamówienia paczki żywnościowej dla skazanego przez osobę inną niż najbliższa pozostaje bez racjonalnego związku z treścią prawa przyznanego skazanemu, a ponadto pozostaje w dysharmonii z innymi przepisami kodeksu karnego wykonawczego. Zdaniem Rzecznika, okoliczność, że skazany być może otrzymałby w paczce produkty, których nie potrzebuje i nie chce, nie powinna przeważać nad tym, iż zawężenie kręgu osób, które mogą skazanemu zamówić paczkę, pozbawia niektórych skazanych możliwości otrzymania paczki.

W ocenie Rzecznika, kryterium dotyczące możliwości zamówienia paczki żywnościowej tylko przez osoby najbliższe narusza ponadto prawo do ochrony życia prywatnego i rodzinnego osoby pozbawionej wolności, gwarantowane w art. 47 Konstytucji. Jest rzeczą oczywistą, że w wyniku wykonywania kary pozbawienia wolności konstytucyjne prawo do prywatności ulega ograniczeniu. Istotny pozostaje natomiast poziom tych ograniczeń. Skoro w wielu artykułach kodeksu karnego wykonawczego położony jest nacisk na szeroki kontakt skazanego ze środowiskiem zewnętrznym w różnych formach, tak aby umożliwić mu ponowną adaptację do społeczeństwa, to nie ma racjonalnego uzasadnienia wprowadzenia ograniczeń w zakresie podmiotów mogących wspierać go w tym zadaniu. Ingerencja w sferę prywatności skazanego nie powinna być aż tak nadmierna. Skazany może utrzymywać kontakt nie tylko z osobami najbliższymi, ale także ze znajomymi, przyjaciółmi i innymi bliskimi mu osobami, a w tej sytuacji niejako naturalną konsekwencją utrzymywania tych relacji jest chęć tych osób niesienia pomocy skazanemu, który będąc pozbawiony wolności, znajduje się w sytuacji ograniczającej znacznie jego prawa. W ocenie Rzecznika, nie ma wartości, zasad czy norm konstytucyjnych, które uzasadniałyby odmienne traktowanie skazanych w zakresie korzystania z prawa do paczki żywnościowej.

2.3. Rzecznik wskazał, że art. 113a § 3 k.k.w., w zakresie, w jakim przewiduje, że oprócz skazanego, zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może złożyć tylko osoba najbliższa, narusza zasadę sprawiedliwości społecznej wynikającą z art. 2 Konstytucji. Z jednej strony, nie ma żadnego uzasadnienia wprowadzenia tego typu ograniczeń, z drugiej

zaś, osoby pozostające na wolności zostają pozbawione możliwości udzielania pomocy osobom, które znajdują się w trudnej sytuacji życiowej. Naturalna skłonność człowieka do pomagania osobom potrzebującym została więc w sposób nieuprawniony i niepotrzebny ograniczona przez kwestionowaną skargą konstytucyjną regulację prawną.

2.4. Odnosząc się do zarzutu naruszenia art. 41 ust. 4 Konstytucji, Rzecznik stwierdził, że ograniczenie możliwości zamówienia paczki żywnościowej dla skazanego tylko do osób najbliższych jest niehumanitarne, gdyż wykracza poza cele wykonania kary, naruszając i utrudniając utrzymanie więzi z osobami innymi niż najbliższe, a także ogranicza w sposób nadmierny prawo do prywatnych relacji z tymi osobami.

Rzecznik wskazał, że punktem wyjścia humanitarnego traktowania, istotnym zwłaszcza podczas odbywania kary pozbawienia wolności, jest założenie możliwości resocjalizacji skazanego i jego powrotu do społeczeństwa oraz stwarzanie sprzyjających temu warunków odbywania kary. Chodzi więc o prowadzenie w sprzyjających warunkach zakładu karnego oddziaływań penitencjarnych, które przygotowują do życia na wolności oraz powstrzymają od powrotu do przestępstwa, a więc pozwolą zrealizować cele kary. Wszystkie formy postępowania, które nie są zgodne z celami kary, np. powodowanie udręki fizycznej i poniżanie godności osobistej, uniemożliwianie skazanemu obrony, bezpodstawne uszczuplenie lub pozbawienie skazanych przysługujących im praw albo wykraczające poza przepisy i poza rzeczywiste potrzeby związane z wykonaniem kary rozszerzanie obowiązków skazanych i zaostrzenie stosowanych względem nich rygorów, są niehumanitarne.

3. W piśmie z 24 listopada 2016 r. stanowisko zajął Prokurator Generalny, który wniósł o stwierdzenie, że art. 113a § 3 k.k.w. w zakresie, w jakim przewiduje, że zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może złożyć, oprócz skazanego, tylko osoba najbliższa, jest zgodny z art. 32 ust. 1 i 2 w związku z art. 41 ust. 4 i art. 2 Konstytucji.

3.1. Prokurator Generalny wskazał, że art. 113a § 3 k.k.w. określa prawo skazanego, odbywającego karę pozbawienia wolności, do otrzymywania w ciągu roku, w ściśle określonych przedziałach czasowych (raz w miesiącu), po jednej paczce żywnościowej. Paczka żywnościowa jest dostarczana skazanemu, po uprzednim jej zamówieniu na piśmie przez skazanego samodzielnie albo przez osobę najbliższą.

W ocenie Prokuratora Generalnego, krąg osób najbliższych skazanemu jest bardzo szeroki, gdyż obejmuje wszystkie osoby, z którymi skazany pozostaje (może pozostawać) w osobistych relacjach. Jeśli paczkę żywnościową zamawia osoba najbliższa skazanemu i komponuje jej zawartość spośród artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych akceptowanych przez zakład karny, to zakres jej swobody decydowania o paczce ogranicza się w istocie do wydatkowania określonych środków pieniężnych. Jednocześnie nie ma przeszkód, aby to sam skazany zamówił dla siebie paczkę żywnościową, co w tym wypadku wydaje się lepszym rozwiązaniem, bo skazany wie najlepiej, jakie artykuły żywnościowe i wyroby tytoniowe są mu potrzebne.

W konsekwencji – zdaniem Prokuratora Generalnego – prawo skazanego do otrzymywania raz w miesiącu paczki żywnościowej nie dozna uszczerbku, o ile na indywidualnym rachunku sum depozytowych skazany będzie miał środki pieniężne wystarczające do opłacenia paczki żywnościowej raz w miesiącu. Na indywidualnym rachunku sum depozytowych są gromadzone wszystkie wpływy pieniężne skazanego. Nie ma zatem przeszkód, aby środki pieniężne na rzecz skazanego przekazała inna osoba niż osoba najbliższa (także podmiot świadczący pomoc więźniom).

3.2. Prokurator Generalny podniósł, że posiadanie bądź nieposiadanie przez skazanych osób najbliższych nie jest kryterium, które różnicuje ich sytuację prawną. Posiadanie przez skazanego osób najbliższych nie warunkuje bowiem skorzystania przez skazanego z prawa do otrzymywania paczki żywnościowej raz w miesiącu. Warunkiem jest posiadanie środków na pokrycie kosztów przygotowania takiej paczki, a to kryterium nie jest uzależnione od posiadania osób najbliższych.

Prokurator Generalny uznał, że skoro przyjęte w zaskarżonym przepisie kryterium, w postaci posiadania bądź nieposiadania osób najbliższych, nie stanowi podstawy różnicowania sytuacji prawnej skazanych odbywających karę pozbawienia wolności (tj. nie pozbawia dostępu do paczki żywnościowej raz w miesiącu), nie prowadzi ono również do dyskryminacji skazanych nieposiadających osób najbliższych. W konsekwencji art. 113a § 3 k.k.w., w zakresie kwestionowanym w *petitum* skargi konstytucyjnej, jest zgodny z art. 32 ust. 1 i 2 Konstytucji.

Prokurator Generalny stwierdził, że zgodność art. 113a § 3 k.k.w. z zasadą równości i zakazem dyskryminacji powoduje jednoczesną zgodność tej normy z zasadą sprawiedliwości społecznej wywodzoną z art. 2 Konstytucji. Zaskarżona norma jest ponadto zgodna z zasadą humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności, gwarantowaną w art. 41 ust. 4 Konstytucji.

4. W piśmie z 26 stycznia 2017 r. stanowisko w sprawie zajął, w imieniu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Marszałek Sejmu. Wniósł o stwierdzenie, że art. 113a § 3 zdanie trzecie k.k.w. w zakresie, w jakim stanowi, iż oprócz samego skazanego, zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może złożyć tylko osoba najbliższa, jest zgodny z art. 32 ust. 1 i 2 w związku z art. 41 ust. 4 Konstytucji. Ponadto, na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072; dalej: *otpTK*), wniósł o umorzenie postępowania w pozostałym zakresie, ze względu na zbędność wydania wyroku.

4.1. Marszałek Sejmu podzielił stanowisko skarżącego, że art. 113a § 3 zdanie trzecie k.k.w. różnicuje podmioty prawa charakteryzujące się wspólną cechą istotną (relevantną), którą jest skazanie i odbywanie kary pozbawienia wolności. W ramach tej grupy kwestionowana norma prawna dokonuje różnicowania w kontekście możliwości otrzymania paczki żywnościowej, gdyż inaczej traktuje skazanych odbywających karę pozbawienia wolności, którzy posiadają osoby im najbliższe w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., a inaczej tych, którzy takich osób nie posiadają. Jednak nie każde odstępstwo od zasady równości oznacza naruszenie art. 32 ust. 1 Konstytucji.

Marszałek Sejmu wskazał, że w niniejszej sprawie brak naruszenia art. 32 ust. 1 Konstytucji wynika nie tyle z przyjętego kryterium różnicowania, lecz zgodności kwestionowanej normy z art. 41 ust. 4 Konstytucji, który został wskazany przez skarżącego jako związkowy wzorzec kontroli. Innymi słowy, jeśli skarżący zarzuca naruszenie zasady równości w związku z prawem osadzonego do bycia traktowanym w sposób humanitarny, to stwierdzenie nienaruszenia przez kwestionowany przepis owego prawa niweczy cały podniesiony przez skarżącego zarzut.

4.2. W ocenie Marszałka Sejmu, niehumanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności nie może być utożsamiane z każdego rodzaju dolegliwościami, uciążliwościami czy też ograniczeniami, które dotyczą lub mogą dotyczyć skazanych. Jest oczywiste, że osoby pozbawione wolności podlegają i muszą podlegać określonym rygorom, które są odczuwane przez nie jako dolegliwość czy uciążliwość. W doktrynie prawa karnego podkreśla się, że

każda kara jest dolegliwością, a kara kryminalna, jaką jest kara pozbawienia wolności, charakteryzuje się szczególną dotkliwością dla skazanego.

Zdaniem Marszałka Sejmu, niehumanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności, które narusza art. 41 ust. 4 Konstytucji, obejmuje tylko takie sytuacje, gdy wobec skazanych stosuje się nadmierne rygory o wysokim poziomie dolegliwości czy uciążliwości. Tego, że skazani odbywający karę pozbawienia wolności, nieposiadający osób najbliższych w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., mogą otrzymać paczkę żywnościową tylko wówczas, gdy sami złożą stosowne zamówienie i pokryją koszty przygotowania takiej paczki, nie można – w ocenie Marszałka Sejmu – uznać za traktowanie ich w sposób niehumanitarny. Nie jest to bowiem nadmierny rygor, którego poziom dolegliwości czy uciążliwości dla skazanego byłby na tyle wysoki, że zbliżałby się do niehumanitarnego traktowania w ujęciu art. 40 Konstytucji. Tego rodzaju ograniczenie nie godzi również w minimalne potrzeby skazanych odbywających karę pozbawienia wolności, które są ustalane z uwzględnieniem przeciętnego poziomu życia w danym społeczeństwie. Brak możliwości otrzymania paczki żywnościowej zamówionej z zewnątrz nie oznacza dla skazanych odbywających karę pozbawienia wolności braku dostępu do wyżywienia o odpowiedniej jakości lub odpowiednim zróżnicowaniu. Wiele osób przebywających na wolności nie ma dostępu do takiego wyżywienia, jakie przysługuje osadzonym.

4.3. Marszałek Sejmu wskazał ponadto, że skazany odbywający karę pozbawienia wolności może otrzymywać od dowolnej osoby, w tym także od osoby niebędącej osobą najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., przekazy pieniężne bez limitów ilościowych i kwotowych. Zgodnie z art. 105 § 1 k.k.w. skazanemu należy umożliwiać utrzymywanie więzi przede wszystkim, ale nie wyłącznie, z rodziną i innymi osobami bliskimi za pomocą m.in. przekazów pieniężnych. Nie ulega zatem wątpliwości, że osoba, która nie jest osobą najbliższą osadzonemu w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. i nie może złożyć zamówienia na przeznaczoną dla niego paczkę żywnościową, jest w pełni uprawniona do przekazania skazanemu środków pieniężnych na pokrycie kosztów przygotowania paczki. Z kolei osadzony, po otrzymaniu takiego przekazu pieniężnego, może wykorzystać środki pieniężne na zamówienie sobie paczki żywnościowej.

W ocenie Marszałka Sejmu, jedynym elementem, który pogarsza sytuację osadzonych, jest dokonywanie potrąceń kwot z przekazów pieniężnych z tytułu ciążących na osadzonym zobowiązań egzekucyjnych i na poczet środków gromadzonych na podstawie art. 126 § 1 k.k.w. Środki pieniężne gromadzone na podstawie art. 126 § 1 k.k.w. są jednak oprocentowane, a z chwilą zwolnienia skazanego z zakładu karnego przekazuje mu się je w gotówce z przeznaczeniem na przejazd do miejsca zamieszkania i na utrzymanie. Zdaniem Marszałka Sejmu, można nawet przyjąć, że potrącenia dokonywane w trybie art. 126 § 1 k.k.w. są wyrazem humanitarnego traktowania skazanego, któremu zapewnia się w ten sposób powrót do miejsca zamieszkania i utrzymanie w trudnym okresie po opuszczeniu jednostki penitencjarnej.

4.4. Marszałek Sejmu uznał, że przedstawione przez skarżącego argumenty mające przemawiać za niezgodnością art. 113a § 3 zdanie trzecie k.k.w. z art. 2 i art. 32 Konstytucji są tożsame, dlatego orzekanie o zgodności kwestionowanego przepisu z wyrowadzaną z art. 2 Konstytucji zasadą sprawiedliwości społecznej jest zbędne. Z tego względu postępowanie powinno zostać umorzone na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 3 otpTK.

Zgodnie z art. 92 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072), Trybunał może rozpoznać skargę konstytucyjną na posiedzeniu niejawnym, jeżeli pisemne stanowiska wszystkich uczestników postępowania oraz pozostałe dowody zgromadzone w sprawie stanowią wystarczającą podstawę do wydania orzeczenia. Trybunał uznał, że w niniejszej sprawie przesłanka ta została spełniona.

III

Trybunał Konstytucyjny zważył, co następuje:

1. Podstawa prawna postępowania przed Trybunałem.

3 stycznia 2017 r. weszła w życie (z wyjątkiem kilku przepisów, których wejście w życie zostało określone odmiennie) ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. poz. 2072; dalej: otpTK lub ustawa o organizacji TK). Na podstawie art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 13 grudnia 2016 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym oraz ustawę o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego (Dz. U. poz. 2074) do postępowań przed Trybunałem Konstytucyjnym wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie ustawy o organizacji TK stosuje się przepisy tej ustawy.

W związku z powyższym do postępowania zainicjowanego skargą konstytucyjną z 15 grudnia 2015 r. zastosowanie mają przepisy ustawy o organizacji TK.

2. Przedmiot kontroli.

2.1. W przedstawionej Trybunałowi skardze konstytucyjnej, M.T. (dalej: skarżący) podniósł zarzut niezgodności art. 113a § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2017 r., poz. 665, ze zm.; dalej: k.k.w. lub kodeks karny wykonawczy) w zakresie, w jakim zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może być złożone tylko przez osobę najbliższą, z art. 32 ust. 1 i 2 w związku z art. 41 ust. 4 i art. 2 Konstytucji.

Kwestionowany przez skarżącego przepis ma następujące brzmienie:

„Skazany ma prawo otrzymać raz w miesiącu paczkę żywnościową, w skład której wchodzi artykuły żywnościowe lub wyroby tytoniowe zakupione za pośrednictwem zakładu karnego. Skazany otrzymuje paczkę żywnościową po złożeniu zamówienia na piśmie oraz po pokryciu kosztów przygotowania paczki. Zamówienie może być również złożone przez osobę najbliższą”.

2.2. Trybunał Konstytucyjny wskazuje, że art. 113a § 3 k.k.w., w brzmieniu kwestionowanym przez skarżącego, został wprowadzony przez art. 4 pkt 44 lit. a ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396; dalej: ustawa nowelizująca), która weszła w życie 1 lipca 2015 r. Zgodnie z art. 113a § 3 k.k.w., w brzmieniu obowiązującym przed wejściem w życie ustawy nowelizującej, skazany miał prawo otrzymać raz na kwartał paczkę z żywnością o ciężarze nieprzekraczającym wraz z opakowaniem 5 kg. W uzasadnionym wypadku skazany mógł otrzymać, za zgodą dyrektora zakładu karnego, paczkę przekraczającą dopuszczalny ciężar. Art. 113a k.k.w. nie przewidywał żadnych ograniczeń kręgu podmiotów uprawnionych do przesłania paczki żywnościowej dla skazanego.

W projekcie ustawy nowelizującej z 10 grudnia 2013 r. przedstawionym przez stronę rządową do konsultacji społecznych i uzgodnień, projektodawcy proponowali uchylenie

art. 113a § 3 k.k.w. (por. wykaz prac legislacyjnych Rady Ministrów, numer UD108, <http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/194900/194903/194904/dokument96053.pdf>).

W uzasadnieniu tego projektu wskazano, że „zgodnie z projektowanymi przepisami zmienia się zasady dotyczące przesyłania osadzonym paczek. Proponuje się rezygnację z możliwości przesyłania paczek żywnościowych, poprzez uchylenie art. 113a § 3, i pozostawienie możliwości przesyłania paczek higienicznych, przewidzianych w art. 113a § 4. Przyczyną tych zmian jest z jednej strony niebezpieczeństwo nadużywania możliwości, jakie daje formuła paczki żywnościowej, do celów niezgodnych z jej przeznaczeniem, a z drugiej strony fakt, że funkcjonujące przy zakładach karnych i aresztach śledczych punkty, w których osadzeni mogą wyposażyć się w odpowiednie produkty, zapewniają w wystarczającym stopniu potrzeby osadzonych” (<http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/194900/194903/194904/dokument96306.pdf>, s. 45).

W piśmie z 20 stycznia 2014 r., przedłożonym Ministrowi Sprawiedliwości w ramach konsultacji społecznych i uzgodnień, Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał, że „nie można uznać za zmianę właściwą usunięcie całkowicie możliwości otrzymywania przez osadzonych paczek żywnościowych. (...) paczka żywnościowa pełni funkcję uzupełniającą w stosunku do otrzymywanej diety. Z tego względu całkowite usunięcie tej formy utrzymywania więzi z rodziną (por. art. 105 § 1 k.k.w.) jest zbyt daleko idącą ingerencją, nie przekonywującą w świetle przedstawionego uzasadnienia. Nie bez znaczenia jest tu także fakt, że taka paczka stanowi formę podtrzymywania więzi rodzinnych. Z informacji, którymi dysponuje RPO wynika również, że w Służbie Więziennej była testowana forma otrzymywania tzw. e-paczki. Zamówienie wówczas było składane przez osoby, z którymi osadzony utrzymuje kontakt i po uiszczeniu zapłaty i sprawdzeniu, że osadzony ma prawo paczkę otrzymać, zamówienie było realizowane. Jest to też rozwiązanie w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich zasadne. Z tego względu usunięcie art. 113a § 3 k.k.w. i dalszych przepisów będących konsekwencją jego usunięcia (...) ocenić należy jako niecelowe i nieuzasadnione” (<http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/194900/194903/194906/dokument105180.pdf>).

Również Rada Legislacyjna przy Prezesie Rady Ministrów w opinii z 21 lutego 2014 r. dotyczącej projektu ustawy nowelizującej, wskazała, że koncepcja uchylenia art. 113a § 3 k.k.w. wymaga rozważenia. „Przyjmując motywację tego rozwiązania, przedstawioną jako niebezpieczeństwo nadużywania możliwości, jakie daje uprawnienie do paczki żywnościowej, zupełnie nie przekonuje drugi z użytych argumentów, wskazujący na istnienie w zakładach karnych i aresztach śledczych punktów, w których osadzeni mogą się zaopatrywać w potrzebne produkty. Według statystyk zaledwie mniej niż 0,5% ogółu obecnie osadzonych uzyskuje wynagrodzenie z tytułu pracy w jednostkach penitencjarnych, co podany argument czyni zupełnie iluzorycznym. Istotniejszy, lecz pominięty przez projektodawcę, skutek rezygnacji z możliwości przesyłania paczek żywnościowych dotyka relacji osadzonego z osobami bliskimi, których elementem na pewno jest obecny przepis art. 113a § 3 k.k.w. W dalszej perspektywie jego realizacja składa się na indywidualny efekt resocjalizacyjny. Pewne znaczenie w tej ocenie powinna mieć również okoliczność, że prawo do otrzymywania paczek żywnościowych jest jednym ze starszych przywilejów penitencjarnych osób osadzonych i w tej sytuacji rezygnacja z niego może mieć głębszą wymowę” (<http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/194900/194908/194918/dokument104858.pdf>, s. 16-17).

Mimo przedstawionych powyżej stanowisk, Minister Sprawiedliwości nie zdecydował się na zmianę pierwotnego założenia projektu ustawy. W skierowanym 15 maja 2014 r. do Sejmu projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, art. 3 pkt 43 lit. a przewidywał uchylenie art. 113a § 3 k.k.w. Jediną zmianą w porównaniu z dokumentami przedłożonymi do konsultacji społecznych i uzgodnień było usunięcie argumentów za uchyleniem art. 113a § 3 k.k.w. z uzasadnienia projektu ustawy przedłożonego Sejmowi (por. druk sejmowy nr 2393/VII kadencja).

Dopiero podczas posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej Sejmu do spraw zmian w kodyfikacjach, które odbyło się 27 listopada 2014 r. po pierwszym czytaniu na forum Sejmu, przedstawiciel rządu zaproponował poprawkę nr 41a do projektu ustawy, zainicjowaną przez Centralny Zarząd Służby Więziennej. Główny specjalista w Ministerstwie Sprawiedliwości wyjaśnił, że „chodzi o to, żeby dokonać takiej zmiany, by paczki były dostępne dla osadzonych bez ograniczeń. Natomiast wprowadzona byłaby zasada, że produkty wchodzące w skład paczek żywnościowych byłyby kupowane za pośrednictwem zakładu karnego. Z inicjatywą mógłby wystąpić zarówno skazany, jak i osoba dla niego najbliższa. Wyeliminowalibyśmy możliwość przekazywania niedozwolonych produktów lub substancji do zakładu karnego i uprościli całą procedurę. Służba Więzienna zwraca też uwagę na fakt, że jeżeli paczki zawierają niedozwolone materiały, to są zwracane na koszt nadawcy, więc to też obciąża finanse osób, które przesyłają paczki” (zapis przebiegu posiedzenia KN ds. zmian w kodyfikacjach nr 80, s. 9). W świetle tego wyjaśnienia można odnieść wrażenie, że zamysłem inicjatorów poprawki mogło nie być ograniczenie kręgu osób uprawnionych do złożenia paczki żywnościowej do osób najbliższych skazanemu. Jednakże takie ograniczenie wynika z treści przepisu. Należy podkreślić, że zadaniem Trybunału Konstytucyjnego nie jest badanie trafności i zasadności rozwiązań przyjętych przez ustawodawcę w ramach przysługującej mu swobody. Trybunał bada zgodność przepisu ze wskazaną normą wyższego rzędu – w tym wypadku normą konstytucyjną.

Na tym samym posiedzeniu komisji sejmowej Dyrektor Biura Prawnego Centralnego Zarządu Służby Więziennej wskazał: „pierwotnie chcieliśmy odstąpić w ogóle od paczek żywnościowych, ale była tu uwaga rzecznika. Teraz przepis został zmodyfikowany i wydaje się względniejszy dla więźnia. Paczka żywnościowa była raz na kwartał, teraz raz na miesiąc, tyle że produkty będą konfekcjonowane w więziennej kantynie” (zapis przebiegu posiedzenia..., s. 10).

Zastąpienie tradycyjnych paczek żywnościowych przygotowywanych bezpośrednio przez nadawców (tzw. paczek zewnętrznych) paczkami, które są komponowane z artykułów spożywczych i wyrobów tytoniowych zamawianych za pośrednictwem zakładu karnego, miało zatem wpłynąć na zapewnienie bezpieczeństwa więźniów, funkcjonariuszy i pracowników w jednostkach penitencjarnych. W piśmiennictwie wskazuje się, że tzw. paczki zewnętrzne były podstawowym kanałem przedostawania się narkotyków, alkoholu i innych niedozwolonych przedmiotów na teren jednostek penitencjarnych. Ponadto procedura związana z przyjmowaniem, sprawdzaniem i wydawaniem paczek była znacznie wydłużona i angażowała dużą liczbę funkcjonariuszy Służby Więziennej (por. wypowiedzi D. Salak, *Koniec z przemytem w żywności*, „Forum Penitencjarne” nr 12/2015, s. 11).

Ostateczne brzmienie art. 113a § 3 k.k.w. zostało ustalone wraz z przyjęciem przez Sejm poprawki zgłoszonej przez Senat, która dotyczyła możliwości nabywania produktów do paczek za pośrednictwem zakładów karnych, a nie tylko w sklepach znajdujących się na terenie jednostki. W ocenie Senatu, rozwiązanie, zgodnie z którym paczka mogła być zamówiona i skompletowana wyłącznie z produktów zakupionych na terenie zakładu karnego, w nieuzasadniony sposób preferowało podmioty prowadzące sklepy na terenie zakładów karnych, nie dając osadzonym możliwości wyboru towaru i ceny nabywanych produktów (por. uchwała Senatu z 7 lutego 2015 r. w sprawie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 3131/VII kadencja, poprawka 26).

2.3. Zgodnie z art. 113a § 3 k.k.w. skazany ma prawo otrzymać raz w miesiącu paczkę żywnościową, w skład której wchodzi artykuły żywnościowe lub wyroby tytoniowe zakupione za pośrednictwem zakładu karnego. Skazany otrzymuje paczkę żywnościową po złożeniu zamówienia na piśmie oraz po pokryciu kosztów przygotowania paczki.

Zamówienie na paczkę żywnościową może być również złożone przez osobę najbliższą. Ustalając zakres znaczeniowy pojęcia „osoba najbliższa” należy sięgnąć do definicji zawartej w art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2017 r. poz. 2204; dalej: k.k.). Stosownie do tego przepisu, osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. Wskazane wyliczenie ma charakter wyczerpujący i nie podlega wykładni rozszerzającej. Zatem w konkretnym przypadku bycie najbliższym względem drugiej osoby musi się opierać na którejs z następujących podstaw: węzle małżeństwa, więzach krwi, stosunku powinowactwa, stosunku przysposobienia albo wspólnym pożyciu (por. postanowienie SN z 21 stycznia 2014 r., sygn. akt V KK 247/13, OSNKW nr 6/2014, poz. 48).

Po złożeniu zamówienia, paczka jest przygotowywana przez pracowników Służby Więziennej we współpracy z osobami prowadzącymi kantyny. Przed wejściem w życie ustawy nowelizującej paczki żywnościowe mogły być przygotowywane przez członków rodzin, znajomych bądź przez organizacje społeczne zajmujące się pomocą więźniom. Komentatorzy wskazują, że obecny system przygotowywania paczek żywnościowych, składających się z artykułów zakupionych za pośrednictwem zakładu karnego, ma raczej charakter „zakupów sklepowych” niż paczek w tradycyjnym tego słowa znaczeniu (por. wypowiedź prof. T. Szymanowskiego, *Paczki żywnościowe dla więźniów*, „Forum Penitencjarne” nr 4/2015, s. 20).

3. Wzorce kontroli.

3.1. Skarżący zarzucił niezgodność art. 113a § 3 k.k.w., we wskazanym w *petitum* skargi zakresie, z zasadą równości (art. 32 ust. 1 Konstytucji) i zasadą niedyskryminacji (art. 32 ust. 2 Konstytucji) w powiązaniu z zasadą humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności (art. 41 ust. 4 Konstytucji) i zasadą sprawiedliwości społecznej wywodzoną z art. 2 Konstytucji.

3.2. Trybunał Konstytucyjny stwierdza, że przedstawione w uzasadnieniu skargi argumenty za naruszeniem zasady sprawiedliwości społecznej pokrywają się z zarzutami skarżącego dotyczącymi naruszenia zasady równości. W orzecznictwie Trybunału, dotyczącym relacji między art. 32 Konstytucji i zasadą sprawiedliwości społecznej wywodzoną z art. 2 Konstytucji, utrwalił się pogląd o zbędności orzekania o naruszeniu zasady sprawiedliwości społecznej w sytuacji, gdy jako wzorce kontroli wskazywane są przepisy Konstytucji formułujące zasadę równości, a argumentacja przedstawiona na poparcie obu zarzutów się powtarza (jest zbieżna) lub podmiot inicjujący postępowanie przed TK nie powołał odrębnych, dodatkowych argumentów wskazujących na samoistne (tj. w oderwaniu od zasady równości) naruszenie zasady sprawiedliwości społecznej. Jeżeli bowiem podstawę kontroli stanowi zasada równości wyrażona w art. 32 ust. 1 Konstytucji, nie jest celowe sięganie do zasady sprawiedliwości społecznej jako odrębnej podstawy kontroli podczas badania zarzutów dotyczących nieusprawiedliwionych zróżnicowań sytuacji podmiotów prawa. Trybunał podkreślał jednocześnie, że zasada sprawiedliwości społecznej ma charakter bardziej ogólny niż zasada równości. W ocenie Trybunału, nie jest konieczne powoływanie jako podstawy kontroli normy bardziej ogólnej, w sytuacji gdy zarzut naruszenia tej normy sprowadza się do naruszenia bardziej szczegółowej normy konstytucyjnej, konkretyzującej zasadę ogólną (por. wyrok z 4 czerwca 2013 r., sygn. SK 49/12, OTK ZU nr 5/A/2013, poz. 56 oraz cytowane tam orzecznictwo).

Z uwagi na to, że skarżący oprócz zarzutu nieusprawiedliwionego zróżnicowania sytuacji podmiotów podobnych nie wyprowadza innych treści normatywnych z zasady sprawiedliwości społecznej, Trybunał Konstytucyjny uznał, że nie ma potrzeby odrębnego rozważenia

nia zarzutu niezgodności zaskarżonego przepisu z zasadą sprawiedliwości społecznej. Dlatego umorzył postępowanie w sprawie kontroli art. 113a § 3 k.k.w., w zaskarżonym zakresie, z zasadą sprawiedliwości społecznej, ze względu na zbędność wydania wyroku.

Z powyższych względów Trybunał rozważył poniżej zarzut niezgodności art. 113a § 3 k.k.w. w zakresie, w jakim przewiduje, że oprócz samego skazanego, zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może złożyć tylko osoba najbliższa, z art. 32 w związku z art. 41 ust. 4 Konstytucji.

4. Ocena zgodności art. 113a § 3 k.k.w. z art. 32 w związku z art. 41 ust. 4 Konstytucji.

4.1. W art. 32 ust. 1 Konstytucji została wprowadzona ogólna zasada równości, a w ust. 2 został ustanowiony zakaz dyskryminacji. Zakresy zasady równości i zakazu dyskryminacji są bardzo szerokie, zarówno pod względem podmiotowym („wszyscy”), jak i przedmiotowym (zakaz dyskryminacji „w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”).

Oczywiste jest, że równość w rozumieniu art. 32 ust. 1 Konstytucji nie polega na tym, że w stosunku do wszystkich podmiotów obowiązują i są stosowane te same normy prawne. Zgodnie z ustalonym orzecnictwem Trybunału Konstytucyjnego z zasady równości, wyrażonej w art. 32 ust. 1 Konstytucji, wynika nakaz jednakowego traktowania podmiotów prawa w obrębie określonej klasy (kategorii). Wszystkie podmioty prawa charakteryzujące się w równym stopniu daną cechą istotną (relewantną) powinny być traktowane równo, a więc według jednakowej miary, bez różnicowań, zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących. To znaczy, że podmioty należące do tej samej kategorii muszą być traktowane równo, zaś podmioty należące do różnych kategorii mogą być traktowane różnie (por. wyroki TK z: 13 grudnia 2007 r., sygn. SK 37/06, OTK ZU nr 11/A/2007, poz. 157; 26 lutego 2008 r., sygn. SK 89/06, OTK ZU nr 1/A/2008, poz. 7; 22 lipca 2008 r., sygn. P 41/07, OTK ZU nr 6/A/2008, poz. 109; 15 lipca 2010 r., sygn. K 63/07, OTK ZU nr 6/A/2010, poz. 60; 11 maja 2010 r., sygn. SK 50/08, OTK ZU nr 4/A/2010, poz. 34 oraz 23 listopada 2010 r., sygn. K 5/10, OTK ZU nr 9/A/2010, poz. 106). W orzecnictwie Trybunału przyjmuje się także, że z nakazu równego traktowania podmiotów równych nie wynika „logicznie albo instrumentalnie, nakaz nierównego traktowania nierównych czy też zakaz równego traktowania nierównych” (wyrok TK z 19 kwietnia 2011 r., sygn. P 41/09, OTK ZU nr 3/A/2011, poz. 25; zob. też: wyroki TK z: 12 lipca 2012 r., sygn. P 24/10, OTK ZU nr 7/A/2012, poz. 79; 3 marca 2015 r., sygn. K 39/13, OTK ZU nr 3/A/2015, poz. 27; 25 września 2014 r., sygn. SK 4/12, OTK ZU nr 8/A/2014, poz. 95 oraz 30 września 2015 r., sygn. K 3/13, OTK ZU nr 8/A/2015, poz. 125).

Ocena każdej regulacji prawnej z punktu widzenia zasady równości powinna być poprzedzona dokładnym zbadaniem sytuacji prawnej podmiotów i przeprowadzeniem analizy, jeśli chodzi o ich cechy wspólne i cechy różniące. Trybunał musi przede wszystkim ustalić, czy w ogóle zachodzi podobieństwo jej adresatów, a więc czy możliwe jest wskazanie istnienia wspólnej istotnej cechy faktycznej lub prawnej uzasadniającej konieczność ich równego traktowania. Uznanie, że podmioty są podobne, pozwala na podjęcie badania, czy podmioty podobne są traktowane podobnie przez przepisy prawa. Stwierdzenie zaś, że prawo nie traktuje podmiotów podobnych w sposób podobny (wprowadza różnicowanie), wymaga zbadania, czy takie różnicowanie jest dopuszczalne w świetle zasady równości. Zgodnie z utrwalonym orzecnictwem Trybunału, odstępstwo takie jest dozwolone, jeżeli różnicowanie odpowiada wymogom relewantności, proporcjonalności oraz powiązania z innymi normami, zasadami lub wartościami konstytucyjnymi, w tym w szczególności z zasadą sprawiedliwości społecznej (por. wyroki TK o sygn.: P 41/09, P 24/10, K 39/13, K 3/13).

Zakaz dyskryminacji wynikający z art. 32 ust. 2 Konstytucji nie jest tożsamy z zakazem różnicowania sytuacji podmiotów prawa. Jest to natomiast zakaz nieuzasadnionego, różnego kształtowania sytuacji podobnych podmiotów prawa, w procesie stanowienia oraz stosowania prawa. Dyskryminacja oznacza zatem niezajdujące uzasadnienia tworzenie różnych norm prawnych dla podmiotów prawa, które powinny być zaliczone do tej samej klasy (kategorii) albo nierówne traktowanie podobnych podmiotów prawa w indywidualnych przypadkach, gdy zróżnicowanie nie znajduje podstaw w normach prawnych. Tak więc, dla oceny danej sytuacji jako dyskryminacji, albo jej braku, istotne jest określenie kryterium różnicowania, a także ocena zasadności jego wprowadzenia. W wypadku podmiotów podobnych, należących do tej samej klasy (kategorii) istotnej, domniemanie przemawia za brakiem różnicowania (por. wyrok TK o sygn. K 63/07).

4.2. Wyrażony w art. 41 ust. 4 Konstytucji obowiązek humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności jest konsekwencją ochrony godności człowieka wyrażonej w art. 30 Konstytucji. Obejmuje on więcej niż tylko niestosowanie tortur, kar cielesnych oraz okrutnego, nieludzkiego i poniżającego traktowania. Traktowanie humanitarne musi uwzględniać minimalne potrzeby każdego człowieka, z uwzględnieniem przeciętnego poziomu życia w danym społeczeństwie i wymaga od władzy publicznej pozytywnych działań w celu zaspokojenia tych potrzeb (por. wyroki TK z: 26 maja 2008 r., sygn. SK 25/07, OTK ZU nr 4/A/2008, poz. 62; 20 listopada 2012 r., sygn. SK 3/12, OTK ZU nr 10/A/2012, poz. 123; 31 marca 2015 r., sygn. U 6/14, OTK ZU nr 3/A/2015, poz. 34). W tym kontekście w nauce prawa konstytucyjnego wskazuje się, że wykładnia Konstytucji nie powinna abstrahować od realiów społecznych, m.in. warunków życia w gospodarstwach domowych, a także aprobowanych w społeczeństwie miar sprawiedliwości (por. L. Bosek, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 r., sygn. SK 25/07*, „Przegląd Sejmowy” nr 6/2008, s. 249).

Jako że godność człowieka ma charakter nienaruszalny, prawo do traktowania humanitarnego, o którym mowa w art. 41 ust. 4 Konstytucji, jako jedno z niewielu praw obywatelskich, ma charakter absolutny i nie może być w żadnych warunkach ograniczone (por. wyroki TK o sygn. SK 25/07 i U 6/14).

4.3. Powyższe wzorce konstytucyjne zostały przez skarżącego wskazane związkowo. Skarżący formułuje zarzut nierówności w humanitarnym traktowaniu osób pozbawionych wolności. Nie podnosi samodzielnego zarzutu naruszenia istoty humanitarnego traktowania. Nie kwestionuje, że osoby pozbawione wolności, które nie otrzymują dodatkowych paczek żywnościowych, mają zapewnione – w zakresie wyżywienia – humanitarne warunki odbywania kary. Zarzut skarżącego dotyczy zróżnicowania tych warunków w taki sposób, że część osób pozbawionych wolności zostaje pozbawiona prawa do pozyskania dodatkowego comiesięcznego oprowiantowania wyłącznie z powodu nieposiadania osób najbliższych (por. s. 7 skargi konstytucyjnej).

4.4. Odwołując się do kryteriów badania zgodności zaskarżonego przepisu z zasadą równości, Trybunał stwierdził, że cechą relewantną decydującą o wyodrębnieniu grupy podmiotów podobnych jest pozbawienie wolności. Trybunał wskazał, że dla całej tej grupy podmiotów podobnych, tj. dla wszystkich osób pozbawionych wolności, ustawodawca wprowadził prawo do dodatkowej paczki żywnościowej. Zdaniem Trybunału, brzmienie zaskarżonego przepisu nie daje podstaw do sformułowania odrębnego prawa do paczki zamówionej samodzielnie, przysługującego wszystkim pozbawionym wolności, oraz odrębnego prawa do paczki zamówionej przez inną osobę, przysługującego tylko niektórym z nich. Niesłuszny jest więc argument skarżącego, że skazany nieposiadający osób wyszczególnionych w dyspozycji

art. 115 § 11 k.k. zostaje pozbawiony prawa do uzyskania raz w miesiącu paczki żywnościowej zamówionej przez osobę trzecią przebywającą na wolności. W ocenie Trybunału, posiadanie bądź nieposiadanie osób najbliższych nie różnicuje sytuacji prawnej osób pozbawionych wolności w zakresie możliwości otrzymania paczki żywnościowej, o której mowa w art. 113a § 3 k.k.w. Osoba skazana zachowuje prawo do otrzymania paczki żywnościowej raz w miesiącu, niezależnie od tego, czy ma na wolności osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 k.k. Trybunał podzielił pogląd Prokuratora Generalnego, że warunkiem otrzymania paczki żywnościowej przez osobę pozbawioną wolności jest posiadanie środków na pokrycie kosztów przygotowania takiej paczki, a to kryterium nie jest uzależnione od posiadania bądź nieposiadania przez osadzonego osób najbliższych. Dlatego też wskazane przez skarżącego kryterium dotyczące sytuacji rodzinnej skazanych nie powoduje zróżnicowania ich sytuacji prawnej w kontekście prawa do otrzymywania paczek żywnościowych, o których mowa w art. 113a § 3 k.k.w.

4.5. Zarzut skarżącego odnosi się w istocie do twierdzenia, że nie wszyscy skazani znajdują się w takiej samej sytuacji. Zdaniem Trybunału, zróżnicowanie to ma charakter faktyczny, a nie prawny, i dotyczy jedynie sposobu realizacji prawa do paczki. Brak osoby najbliższej w ogóle, a także brak osoby najbliższej, która zechce złożyć zamówienie, nie pozbawia skazanego przysługującego mu prawa. Ustawodawca nie ma wpływu na sytuację rodzinną skazanych, która ma znaczenie z punktu widzenia sposobu realizacji prawa do otrzymania dodatkowej paczki żywnościowej. Ustawodawca nie ma jednak, z konstytucyjnego punktu widzenia, obowiązku rozszerzenia kręgu osób uprawnionych do złożenia zamówienia na paczkę żywnościową, nie ma też możliwości zmuszenia kogokolwiek do złożenia takiego zamówienia, niezależnie od tego, jak to odbiera skazany. Brak dodatkowej paczki żywnościowej może więc wynikać z indywidualnej sytuacji skazanego, nie wynika jednak z braku prawnej możliwości otrzymania paczki. Prawo takie, przyznane wolą ustawodawcy, mają wszystkie osoby pozbawione wolności. Ustawodawca nie gwarantuje każdemu skazanemu dodatkowego oprowiantowania, ale też nie pozbawia tego prawa żadnej grupy skazanych. Zastosowane rozwiązanie, przyznające wszystkim skazanym prawo do dodatkowej paczki żywnościowej, a jednocześnie rozszerzające prawo do złożenia zamówienia na tę paczkę na osoby najbliższe skazanemu, sprzyja realizacji konstytucyjnej zasady, zgodnie z którą rodzina objęta jest ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.

4.6. Argumentacja Rzecznika Praw Obywatelskich, który zgłosił udział w postępowaniu, odnosi się również do możliwości utrzymywania więzi z dowolnie wybranymi osobami. Wątpliwości Rzecznika dotyczą w szczególności relacji między zakwestionowanym przepisem a art. 105 § 1 k.k.w., który stanowi, że skazanemu należy umożliwiać utrzymywanie więzi przede wszystkim z rodziną i innymi osobami bliskimi przez widzenia, korespondencję, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne. Przepis ten uwzględnia umożliwianie utrzymywania więzi z osobami bliskimi m.in. dzięki paczkom. RPO zauważa sprzeczność między tym przepisem a normą zakwestionowaną w skardze konstytucyjnej. Trybunał podkreśla jednak, że tego rodzaju relacje norm nie podlegają kognicji Trybunału Konstytucyjnego, który może orzekać jedynie o hierarchicznej zgodności zaskarżonych norm z przepisami wyższej rangi. Niemniej, w ocenie Trybunału, możliwe jest, w aktualnej sytuacji prawnej, utrzymywanie więzi z osobami bliskimi przez sfinansowanie paczki. Trybunał uwzględnia wyrażony w piśmiennictwie pogląd, że możliwość otrzymania przez skazanego paczki stanowi jedną z form utrzymywania kontaktu z rodziną i osobami bliskimi i jest jednym ze starszych przywilejów osób osadzonych w więzieniu. Prawo otrzymywania paczek jest ściśle związane z relacją skazanego z osobami bliskimi, bez wątpienia jest elementem tych relacji, a jego efektywna i rzeczywista realizacja może ostatecznie wpływać na końcowy indywidual-

ny efekt resocjalizacyjny (por. K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 506; E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013, s. 222). Trybunał pragnie jednak podkreślić, że w sytuacji gdy wszystkie paczki konfekcjonowane są przez służby więzienne według sporządzonej listy, osobiste zaangażowanie osób bliskich w przygotowanie paczki uległo znacznemu zredukowaniu. W konsekwencji Trybunał Konstytucyjny podzielił stanowisko Sejmu i Prokuratora Generalnego, że brak możliwości złożenia zamówienia na paczkę żywnościową przez podmiot inny niż osoba najbliższa, w rozumieniu art. 115 § 11 k.k.w., może zostać zrównoważony przekazaniem skazanemu środków pieniężnych na pokrycie kosztów przygotowania paczki. Co prawda, zgodnie z art. 126 § 2 pkt 3 k.k.w. z każdego wpływu pieniężnego skazanego potrąca się 50%, ale nie więcej niż 4% jednego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników, jednak fundusz ten jest gromadzony dla skazanego i zostanie mu przekazany w chwili zwolnienia z zakładu karnego, w celu wykorzystania na pokrycie kosztów przejazdu do miejsca zamieszkania i na utrzymanie, co również wzmacnia więzi z osobami, które przyczyniły się do powstania tego funduszu. Zdaniem Trybunału, brzmienie zaskarżonego przepisu nie jest zatem źródłem nierówności w zakresie możliwości utrzymywania więzi z dowolnie wybranymi osobami. Przyjęte rozwiązanie mieści się w granicach swobody ustawodawcy i nie pozostaje w sprzeczności z wartościami i zasadami rangi konstytucyjnej.

Z powyższych względów Trybunał stwierdził, że art. 113a § 3 k.k.w., w brzmieniu obowiązującym od 1 lipca 2015 r., w zakresie, w jakim przewiduje, że oprócz samego skazanego, zamówienie na paczkę żywnościową dla skazanego może złożyć tylko osoba najbliższa, jest zgodny z art. 32 w związku z art. 41 ust. 4 Konstytucji.